

დავით აღმაშენებლის

La Georgie, l'Indépendance
საქართველოს
Edition mensuelle

1927. — M A I № 48

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს მ ო ლ ი ტ ი კ უ რ ი პ ა რ ტ ი ე ბ ი ს ს ა გ რ თ ო ღ რ გ ა ნ ო .

წ ღ ო ს თ ა ვ ი .

11 ივნისს ერთი წელი შესრულდა, რაც დავით აღმაშენებლის სახელსა და მემკვიდრეობას უკავშირებს. მისი მემკვიდრეობის უზენაესი ორგანოს პირველი თავმჯდომარე, ერის მოამბე, დიდი ქართველი.

ცოცხალ ყვევილებსაგან დაღუპულ საფლავის წინ თავი მოვიყარეთ ქართველებმა, მხოლოდ ქართველებმა, რათა უფრო ახლო გვეგრძნო ჩვენი თავი ქვეყანასთან, გვეზინა მისთვის ჩვენი დარდი, მივცემოდით იღუმალ მოგონებას მასთან ყოფნისა, მუსაფისა, მისწრაფებისა.

როგორ გავდა ეს შეგრებულება კარლოს ბუნებას, მის უშფოთველ ხასიათს, ყოვლის მომტყვებელ გულს ჩვენ დავივიწყებ სხვადასხვაობა აზრის, მდგომარეობის, სწოვნების, სქესის, ერთნი ვიყავით, ქართველნი, და ამ ერთსუფიერებას უხილავი სიმბოლო თავმჯდომარე რბა იგივე კარლო, დინჯი, დარბაისელი.

რა განვიცადეთ ამ წუთს? ქართლის ბედი და ჩვენი მისგან განუყრელობა, ჩვენ წარმოგვიდგა თვალ წინ უთვალავი ლაშქარი წამებულთა და თავდადებულთა, ჩვენი მკვდრები, და განვაახლეთ ფიცი, რომ ვივლით იმავე გზით, რომლითაც მათ უვლიათ და თავი შეუწირავთ.

დავიფანტებით განაფხულს მზის სხივები მრავალთა აპოპლა პერლაშენის განიერ ხეივანებს, ვაკვირდებოდით ჩვენ წინ ამართულ ძეგლებს, მარმარილოს ქანდაკებებს, ვკითხულობდით წარწერებს, ცნობილ ფრანგთა სახელებს და... გვეშურდა, თავისუფალი ქვეყანა და მის წიაღში განსვენება.

ვოცნებობთ ხმაძალა, როდის გადავიტანთ კარლოს ნაშთს და მივბარებთ განთავისუფლებულ სამშობლოს მიწას? როდის დავედგებით მისებრ სადა და გამოვკვითვ ძეგლებს? ტრადიციისა და ნების-ყოფის ერთი კოხტები იმისთვის იბადება, რომ გადაჭრულ იქნას, ქართველი ერთი ამ ჯიშისა, ის გადაჭრის, ამის თავდები ისიცაა, რომ ერთი შობს მზგავს შევილებს, როგორც იყო კარლო.

დიდი კადარეზის წინ.

26 მაისს, ჩვენი დამოუკიდებლობის დღეს, ინგლისის მთავრობამ გასწვიტა დიპლომატიური დამოკიდებულება საბჭოთა მთავრობასთან და გააუქმა მასთან დადებული სავაჭრო ხელშეკრულება. ასეთი თანხლება არი სხვადასხვა ისტორიულ ფაქტისა ერთსა და იმავე დღეს იზიარებდა ცხოვრებაში, თითქმის სიმბოლოური ჩვენთვის და ერთგვარი წინამორბედი გამარჯვების, მაგრამ ჩვენ გაცილებით უფრო ძლიერი საბუთები გვაქვს, აქედან უაღრესათ გამამხნეებელი დასკვნები გავაკეთოთ.

ინგლისს უკან მიაქვს საბჭოთა მთავრობის იურიდიული ცნობა და მით უბრუნდება მის ადრე არსებულ მდგომარეობას, რას ნიშნავს ეს? იმას, რომ საბჭოთა მთავრობა ამერიკიდან მოკლებულია ყოველგვარ უფლებიერ საფუძველს ინგლისისთვის და უკანასკნელს არ შეუძლია ასეთსავე უფლებიერ საფუძველს მოკლებულად არ ჩასთვალოს ყოველი მისი ნამოქმედარი, გაიხსენეთ მაკდონალდის ცნობის ფორმულა, რომელიც მოსკოვმა შეგნებულათ დაამახინჯა. ცნობით საბჭოთა მთავრობას—ამბობდა ეს ფორმულა—ყოფილ იმპერიის იმ ტერიტორიებზე, რომელიც თვითონ ცნობენ მის ხელისუფლებას, იმ ტერიტორიებს—ასწორებდა მოსკოვი—, რომლებზედაც მისი ხელისუფლება ვრცელდება და აქედან მას ქურდულათ ის დასკვნა გამოჰყავდა, რომ არარსი ერები, მათ შორის, რასაკვირველია, პირველ რიგზე, საქართველო მოსკოვს დაულოცეს. ამა წლის 26 მაისის აქტის შემდეგ მოსკოვს მოესპო ეს განაძრომი ხერხი, ინგლისის უბრუნდება პირვანდელ მდგომარეობას, მაშასადამე, მის მიერ საქართველოს ცნობა, მომხდარი მოსკოვთან დიპლომატიურ დამოკიდებულების გაბმამდე, ხელუფლებელი რჩება და აქედან საქართველოს ოკუპაციაც უკანონო აქტია ინგლისისთვის.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ჩვენთვის მეორე გარემოება. ინგლის-რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულებაში შეტანილი იყო ერთი მუხლი, რომლის თანახმად ინგლისი აცხადებდა კავკასიას რუსეთის სფეროდ და ხელს იღებდა მის საქმეებში ჩარევას. 26 მაისის აქტით გაუქმდა როგორც ეს მუხლი, ისე მთელი ხელშეკრულება. ამით თითქმის საბაბი ეძლევა მოსკოვს ინტერვენციას ასტრეხის განგაში, თუმცა ცხადია, რომ მას შემდეგ, რაც ცნობის და სავაჭრო აქტები მოსკოვს, კავკასიის და მით უფრო საქართველოს საქმე არ შეიძლება, ინგლისის მხრით, რუსეთის შინაურ საქმედ ჩაითვალოს. საქართველოს საკითხი საერთაშორისოა და, როგორც ასეთი, მის გადაჭრაში შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ როგორც ინგლისმა, ისე სხვა სახელმწიფოებმა, რასაკვირველია, თვით ქართველი ერის მოთხოვნით.

ეს არის მოკლეთ ინგლის-რუსეთის განხეთქილების იურიდიული შედეგები. რაც შეეხება პოლიტიკურ შედეგებს, ერთ-დღის აქაც ყველა თანახმაა, სახელმძღვანელო იმაში, რომ მოხდა უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტი, რომლის მიმართ სხვა სახელმწიფოები იძულებული არიან აშკარა ჰყონ საკუთარი პოზიცია და მის თანახმად შესაფერისი აქტივობაც გამოიჩინონ. რომ ეს ასეა, ამაში გვარწმუნებს, პირველ ყოვლისა, ის პანიკა და თავებუ დასხმა, რომელსაც შეუწყობდა მოსკოვის მერდოვანი. ვერავის მოატყუებენ ისინი საომარი ყიყინით, თავაწებებული ლანძღვა-გინებით, ხალხის ქუჩებზედ გამობრეკვით. ვერც ტერორი შეეღის, მძევლების მასიური ხერხეცა, პირიქით, მკერძეტყველურათ უმტკიცებს მთელს მოსკოვს, რომ ლაზარნი მხოლოდ ცხოველურ შიშის დასაფარავათ მიმართვენ ამ ზომებს. გერმანული მემარჯვენე გაზეთი «დოიტშე ცაიტუნგ», რომელიც სხვადროს ფარად იყენებდა მოსკოვს, სწერდა ამ დღეებში: «ჩვენ ვერ წარმოვიდგენდით, რომ საბჭოთა მთავრობა ასე სუსტი იყო! დიპლომატიურ დამოკიდებულებების გაწყვეტამ, და არა ამის გამოცხადებამ, ისეთ აუწყურელ პანიკაში ჩააგდო ის, რომ მთლათ დაჰკარგა თავი და გო-

ნიერება. თავის თავთ ისმის კითხვა, რამდენათ ხელსაყრელია ჩვენთვის მეგობრობა ასეთ უძღურ მთავრობასთან».

ეს კითხვა დასმულია არა მარტო გერმანიის, არამედ დანარჩენ ქვეყნების წინაშეც, რომელთაც იცნეს მოსკოვი და არიან მასთან დიპლომატიურ განწყობილებაში. ინგლისის მიერ საბჭოთა მთავრობის ცნობა დიდი გამარჯვება იყო უკანასკნელისთვის. ამ აქტმა შესწინა მას პრესტიჟი და ნდობა არა მარტო ევროპაში, არამედ განსაკუთრებით აზიაშიც. ამიტომ არ იყო გასაკვირი, თუ იტალიამ მაშინვე და საფრანგეთმა რვა თვის შემდეგ გააყენენ ინგლისის კვალს.

ესლა იწყება წინაუქმო პროცესი იმავე თანდათანობით: ჯერ ინგლისი, მერმე სხვები! საინტერესოა, როგორ წარმუქმუნებნი შეხედნენ პარიზსა და ბერლინი ჩიჩერინს. მკისვე მათ კარებზედ ატუხულს, ლონდონის ნაბიჯის შემდეგ, ხუმრობა როდის, ბრინასა და მტრებმანს ანგარიში უნდა გავეწიათ იმისთვის, რომ მათ კოლეგას ჩემბერლენს საწყენათ არ დარჩენოდა ეს უდრო, მეტი რომ არ ექვათ, ვიხიტო.

ამ სამმა მინისტრმა და აგრეთვე იტალიის, იაპონიის და ბელგიის დელეგატებმა იმსჯელეს ერთათ და წვეილ-წვეილათ რუსეთის საქმეებზე ექნევაში. ჩვენ არ ვიცით მთელი შინაარსი ამ მსჯელობისა, მაგრამ გამუქვენიერულიც აშკარათ ხდის იმას, რომ პოლიტიკურს და მის ხელუქვით მთავრობის და კომინტერნის მუშაობა მიჩნეულია წინსვლისა და ცივილიზაციის მოსისხლე მტრად და ამიტომ მას უნდა გაეწიოს უსასტიკესი ბრძოლა.

საბჭოთა მთავრობის მორალური გარეცვა, ამ რიგათ, უტყუარი ფაქტია: რაც შეეხება მის პოლიტიკურ გარეცვას, ეს დარბასა და გარემოების კითხვაა. მოსკოვს მოლა მასრადინი-ვით მოსლის: სთხავს თავდასხმის ზღაპრს და შემდეგეთი-თონვე უდგება ყალუხე თმა შიშისაგან. ევროპაში არავინ ფიქრობს მასზედ თავდასხმას, თუმცა კარგათ იციან მისი სამხედრო უძღურება და არც გაუჭირდებთ, უქვევლია, მისი დაბმა, თუ გაუწყრა ღმერთი და გმირული სიკვდილი! არჩია შეიარაღებულ შეტაკებაში. არა: აის სხვა ზომებიც, რომელიც საქმარისია თინის—ბარძაყიან დესპოტიის წასაქცევათ. ამაზე უკვე ზრუნავენ...

ჩვენ ვცხოვრობთ დიდი საერთაშორისო გადატევის ხანში. განთლებული კაცობრიობა მიდის იმ დასკვნაზე, რომ საჭიროა და აუცილებელიც ბოლო მოელს თანამედროვე ფრანკოლოგიაში გახვეულ, აქამომდე უნახავ და გაუგონარ ბარბაროსობას, რომელიც დღეს სცხებს ადამიანის უკეთეს-შობილეს განადგობას და აზრებს.

ვინ არ იცის, რომ ამ საყოველთაო ამხედრებასა, ვერაგ მოსკოვის წინააღმდეგ, მკიდროთ არის დაკავშირებული თუმცა არაპირდაპირ, არარუს ერთა ბედი. მართლაც, შორს არ არის ის დრო, როცა დაწინაურებული სახელმწიფოები დარწმუნდებიან იმაშიც, რომ გაუსწორებელ მოსკოვის საბოლოოთ ასალავმავათ საჭიროა მისი ხელისუფლების ვეიკოროსიის ეთნოგრაფიულ კალაოტში ჩასმა, რაც შეიძლება მიღწეულ იქნას მის ფხვ ქვეშ გათელილ არარუს ერთა სრული განთავისუფლებით.

მომენტს მოითხოვს, შემოვკრიბოთ ჩვენი მიზნის ირგვლივ მთელი ეროვნული ძალები და გავიმსჯელოთ რკინის დისციპლინით, უმაღლეს პასუხისმგებლობის გრძობით. მტერს არ სძინავს, საბედისწერო ჯამის მოახლოების გამო ის ეყვება საბაბს, ერთხელ კიდევ სისხლის მორევი ჩაახრლოს არარუსი ერები: ის არ ერიდება არავითარ პროვოკაციას, არავითარ სიფილიდეს, რომ აიძულოს უკანასკნელნი, ამოქმედნენ. ეს იქნებოდა ნამდვილი ხსნა მტარვლებისათვის! არ უნდა დავივიწყოთ ტროცკის ცნობილი ფრაზა, როცა ის ჯერ კიდევ ყოვლადმეძმოდ იყო: თუ წავაგვით, ისე გავიკეტავთ კარს, რომ ქვა ქვანედ არ დარჩეს...

მაშ ფრთხილათ და აუღელვებლათ, მტკიცეთ და მამაცათ დავხედეთ მოზღვავებულ საეპოქა ამბებს.

ლ. გ. ვ. ვენდონკის წიგნი

AUS DER KAUKASISCHEN WELT.

(Volkverband der Bücherfreunde, Wegweiser-Verlag, Berlin)

ფ. ვენდონკის წიგნი «Aus der kaukasischen welt», რომელიც ზემოაღნიშნულმა გამომცემლობამ გამოსცა ამ წელს, განსაკუთრებულ ყურადღებას საქართველოს აქცევს, თუმცა როგორც წიგნის სათაურიდანაც სჩანს, კავკასიის სხვა ქვეყნები და ერებიცა აქვს ავტორს აღწერილი. მთელი წიგნის ორი მესამედი საქართველოს აღწერს უჭირავს.—367 გვერდიდან (8-) 200 გვერდზედ მეტი წიგნი დამთავრებულია თბილისში მარტში 1925 წელს.

ეს თხზულება ფ. ვენდონკისა დიდად განირჩევა იმ მრავალ წიგნთან და გაზეთის მოთხრობათაგან, რომელსაც უხვად იწერებოდენ კავკასიაზედ საერთოდ და საქართველზედ კერძოდ ევროპიელ მწერალთა, მეგაზეთთა და მოგზაურთა მიერ რუსიების დრუს და განსაკუთრებით კი კავკასიის ერთა დამოუკიდებლობის დროს 1913—1921 წლ.—იმ მწერალთა ნაწერითა შორის ძვირად ნახავს კაცი ისეთს, რომლის ავტორს მართლა რომ ეტყობოდეს ნამდვილი ინტერესი ჩვენი ქვეყნისადმი, ან შესწევდეს ნიჭი და ვანთლება კავკასიის ერთა სულის გაგებისა და მათის კულტურის ნამდვილი დაფასებისა. უმეტესობა ამ მწერალთა, სწორად ძლიერ გრძელ მოთხრობებში გადმოგვცემს არა ჩვეულებრივ ამბებს, ან მარტივ და ჩვეულებრივ მოვლენებს აღწერს. სწორად უბრუნებთა და კერძო პირობა ნამდვილობით აბრთხებს მკითხველს. ერთობ—გვაგონებს ქართველებს ან სხვა კავკასიელთ, ან გვაქებს, უფრო სწორად ზოგს გვაგონებს, ზოგს გვაქებს. მთელი მათი «თხზულება» დაწერილია იმ მიზნით, რომ გამომცემელს ბაზარზედ ადვილად გასასაღებელი საქონელი მიაწოდონ და თვითონაც სარგებელი ნახონ. როდესაც ამგვარ წიგნებს ვკითხულობ, მართლად მოგახსენებთ, ჩვენი ქმებით უფრო ვარ ხალხე შეურაცყოფილი, ვიდრე გინებით, ვინაიდან გინება ვილაც პროფესიონალური ჟურნალისტიკა, მაგნებელიც რომ იყოს იგი პოლი-

ტიკურად. ვერ მამკირებს, ხოლო ქება მათი კი ყოვლად უსარგებლო და მართლაც დამამკირებელია ყველა თავ-მოყვარე კაციისთვის,—ქება, რომელიც მაქმემელს ქება ჰგონია, ნამდვილად კი გინებაზედ უარესია.

ფ. ვენდონკი მეცნიერი მწერალია, ფრიად ნიჭიერი, დიდი კულტურისა და ყოველ-მხრივი განათლების კაცი, მტოდნე მრავალ ერთა და მრავალ დროთა ხელოვნებისა, ამასთანავე გამომცემელი პოლიტიკოსი. იგი რამდენიმე წლის განმავლობაში გერმანიის გენერალურ კონსულად იყო თბილისში, მეორედ სწორედ 1924 წელს დაბრუნდა გერმანიიდან საქართველოში და თვლით ისილა ურჯულო მტრის მიერ ჯვარზედ გავრული საქართველო. ეს იყო მისთვის საკმარისი, რომ გაეცა მისი მთელი ისტორია, აღსაყვ ტანჯვითა და წამებით, საუცხოვოდ ისარგებლა ფ. ვენდონკმა თბილისში სამსახურის დრო და ყოვლის მხრიდან შესდგომია იგი კავკასიის და კერძოდ საქართველოს შესწავლას. ეს ქვეყანა მას აინტერესებდა ნამდვილათ, აინტერესებდა ღრმად, და მასაც გაუცვინა კულტურული ძალები კავკასიის ერთა, განსაკუთრებით ახლო—ქართველები. უნახავს ეროვნული დაწესებულებანი მათნი, შეუსწავლია ისტორია, ხელოვნება თვითთელი ერისა, ეთნოგრაფიული შემადგენლობა კავკასიისა, ოდნვე ენებიც, ფენით, სტენით. ავტომბოლითა და რკინის გზით შემოუვლია მთელი ეს მხარე, სადაც მას არც ერთი მნიშვნელოვანი ძველი ნაშთიც არ გამოჰპარვია, და ისე დაუწერია თვისი წიგნი. მეცნიერის, ხელოვნების ისტორიკოსისა და ისტორიკოსის თვალს ავლებს იგი წარსულს კავკასიის ერთა. იგი ანალიზს უკეთებს დღევანდელ რთულს, სხვადასხვა ელემენტთაგან შეთხზულ კულტურათა, რომელნიც განვიითარებულან კავკასიის მიწაზედ. კლასიკოსმა და ამასთანავე ორიენტალისტმა, მან იცის სწორი გარჩევა ქრისტიანულ ბიზანტიურ კულტურულ ელემენტთაგან, მან იცის, თუ როგორ შეიქმნა ისტორიულად განსხვავება საქართველოს კულტურისა ადგილობრივი კულტურისაგან, ან ქართული სულისა სიმბოური სულისაგან, ან და მაჰმადიან მთიელთა დანარჩენ მაჰმადიან ელემენტთაგან კავკასიის მიწა-წყალზედ. ავტორს გათვალისწინებული აქვს ის ძალებიც, თვით დასაბამიდან ძველის აღმოსავლეთის კულტურისა, მრავალი საუკუნეობით ქრისტიანობისა და ისლამის წინ რომ მოქმედებდენ შუა-მდინარის ქვეყანაში და მცირე-აზიაში, და რომელთაც ჩამოყალიბეს ისტორიის ხამგირლიე პროცესში საფუძვანი კავკასიის ერთა, და შემდეგ ყველა ფაქტორები, ქრისტიანობისა და ისლამის პერიოდში მოქმედი, რომელმაც განსაზღვრა ის საქართველო, ის ადგილობრივი, სომხეთი, მთა, რომელთაც დღესა ვნდავთ კავკასიის ტერიტორიაზედ. ამიტომაც ავტორს ესმის ღრმა განსხვავება, რომელიც არსებობს კავკასიის სხვა და სხვა ერთა შორის, ესმის მულმივი ბრძოლა და უთანხმოება მათ შორის, მაგრამ ამავე დროს სწორად ამ მოვლენათა მიზეზების ცოდნა ნათლად უჩვენებს მას გზასა და წესს მათის მომავლის პოლიტიკურის ერთობისა და სოლიდარობისა, რაზედაც იგი, სრულიად ადვილად გასაგები მიზეზით, ვრცლად ვერა მსჯელობს თავის წიგნში.

განსაკუთრებით ჩვენ, ქართველები უნდა ვიყოთ მაღლიერნი ფ. ვენდონკისა, რომ მან გაცილებით უკეთ და სწორად დააფასა და გაიგო ჩვენი წარსული და აწყო კულტურა, ვიდრე სხვა რომელიმე ევროპიელმა მწერალმა. მას განსაკუთრებით აინტერესებენ თანამედროვე დიდი პრობლემანი ეთნოგრაფიისა, ენათ-მეცნიერებისა, სარწმუნოების ისტორიისა) და ხელოვნებისა, რომელთაც საკაცობრიო მნიშვნელობა აქვს და რომელთა გადაწყვეტისათვის აუცილებლად საჭიროა შესწავლა საქართველოს, ქართული რასისა, ქართული ჯგუფის ენათა, ქართული ხელოვნებისა და ერთობ კულტურისა. მისი ღრმა რწმენით საქართველოს ყოველი მხრივი შესწავლა ბევრს აქამდის ბნელით მოკულ კუნძულს განათებს უძველეს კულტურულ კაცობრიობის ცხოვრებისა და ნათ-ლის მოტანის საქმეში ქართულ მეცნიერებასაც შეუძლია დიდი ღვაწლის გაწევა.

ფ. ვენდონკს გაუგია აგრეთვე მთელი ტრაგიზმი საქართველოს სულიერი და პოლიტიკური არსებობისა, ჩვენი წარსულის განხილვამ, ჩვენი ერის ზნე-ჩვეულებათა, მუსიკისა, ხელოვნებისა, სულისა და გრძობის დაკვირვებამ მიიყვანა ავტორი იმ უტყუარ დასკვნამდე, რომ საქართველო არა მარტო ხილია ევროპასა და აზიას შუა გადებული, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შემავრთებელი, არამედ, მიუხედავად ძლიერი აღმოსავლური გავლენისა საუკუნეთა განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველთა კულტურული ერთობა ბაბილონელებთანაც ხანგრძლივი იყო, დღეს ქართველი კაცი-ლებით უფრო ევროპელია, ვიდრე აზიელი. ელინთა კულტურაზედაც დიდი გავლენა ჰქონდა ძველ აღმოსავლეთს; ბერძნულ-რომაულ კულტურის განგრძობა თანამედროვე ევროპის კულტურა, რომელსაც აგრეთვე თვის წიაღთა-შიცა აქვს შეერჩენილი ეს დაუთრგუნავი ელემენტი ძველ-აღმოსავლურ კულტურისა. მაგრამ მიუხედავად ამისა იყო პირველი ევროპის მსოფლიო, ანტიური, და არის მეორე ევროპის მსოფლიო, თანამედროვე, მსგავსად საქართველო, მიუხედავად ძველ აღმოსავლურ კულტურულ ელემენტთა დასაბამიდან ტარებისა. მიუხედავად საშუალო საუკუნეობში და შემდეგ განცილდ აღმოსავლურ-მაჰმადიანურ გავლენისა, ქრისტიანობის მიღების შემდეგ ჩამოყალიბდა როგორც განსაკუთრებული სახის მქონე კულტურული ერთა, რომელსაც საშუალო საუკუნეობშიცა მეტი სულიერი კავშირი ჰქონდა ევროპის მსოფლიოსთან და დღეს კიდევ უფრო მტკიცე ერთობა აქვს მასთან, ვიდრე აღმოსავლეთთან—ამას გრძობს ქართველიც, ამას გაიგებს და იგრძობს უსცოლო იც, რომელიც საქართველოს ნამდვილად გაიცნობს. და ეს იყო ჩვენი მუდმივი ტრაგედია: თითქმის აღმოსავლეთის ერთი, ხოლო მართლად მებრძოლი

*) ფ. ვენდონკმა ქართულ წარმართობის შესახებ გამოაქვეყნა 1924 წელს ფრიად საინტერესო გამოკვლევა: Ueber das georgische Heidentum (Caucasia, Leipzig).

აღმოსავლეთის წინააღმდეგ, ხშირად საუკუნეთა განმავლობაში მარტო მდგომარეობით აღმოსავლეთის მსოფლიოს პირისპირ, მუდამ მთხოვნელი «მომე» ევროპისადმი («საერთო» მტრის წინააღმდეგ! ასე იყო ძველად, ასეა დღესაც, ხოლო ეს ჩვენ, ქართველებმა ვიცით. და ვ. ვეზენდორფისთანავე ვერაპოივლებმა, და ვინც წამდგომად გაიკვლია ამ ჩვენ სულის კვეთებას ევროპოივლად შორის, მისი მართლაც მადლობელი უნდა ვიყვნეთ, ვინაიდან ახლა კიდევ უფრო ვართ დაშორებულნი მონათესავე კულტურულ წრეს, ვიდრე საშუალო საუკუნეებში და შემდეგ ვიყავით, კიდევ უფრო უნათესაო და უარყოფითი ევროპელებს ვიდრე მაშინ, კიდევ უფრო «შავ დროს» განვიცდით, ვიდრე მონაღობისა და შაჰ-აბაზობის დრო იყო საქართველოსათვის, კიდევ უფრო გვეკიდებდა წამდგომი «მოკავშირე».

მ. წერეთელი.

დამსახურებული პრფესორის პეტრე მელიქიშვილის
განმარჯვებელი გამო.
(ექ. თაყაიშვილის მეორე ნაწილიდან *)

ქართული უნივერსიტეტის დარბაზის აწ გადაცვალა-ბულს პროფესორის პეტრე მელიქიშვილის ქართული ფართო საზოგადოება ნაკლებად იცნობდა. ამისი მიზეზი იყო ორი გარემოება, სრულიად გასაგები. ერთი ის, რომ პეტრე მელიქიშვილი საქართველოში არ ცხოვრობდა და ქართულ საზოგადოებას საქმეებში პირად მონაწილეობას ვერ იღებდა. მეორე ის, რომ პეტრე იყო მეცნიერი ისეთი დარგისა, რომლის მიღწევების გაგება და დაფასება შეუძლიათ მხოლოდ სპეციალისტებს და არა ფართო საზოგადოებას.

ჩვენი საზოგადოება კარგათ იცნობდა ჩვენს პოეტებს, ლიტერატორებს, ისტორიკოსებს და საზოგადოებრივ ქართული საქმიანობის მოღვაწეებს, რომელნიც სათავეში უდგენ და ხელს უწყობდნენ ეროვნულ აღორძინებას. საკმაოდ ცნობილი იყვნენ აგრეთვე ჰუმანიტარულ დარგის პროფესორებიც. ვინაიდან მათი შრომანი უფრო გასაგები და ხელმისაწვდომი იყო ფართო საზოგადოებისათვის. საბუნებისმეტყველო დარგის პროფესორები კი ნაკლებათ ცნობილი იყვნენ. ასეთები ჩვენ მეცნიერებულ საუკუნის დამლევამდის ცოტანი გვყავდა. სულ სამი კაცი: ფიზიკოსი თარნიშვილი და ქიმიკოსები ვასილ პეტრიაშვილი და აწ განსვენებული პეტრე მელიქიშვილი.

თარნიშვილი სამკურნალო სამხედრო აკადემიის პროფესორი იყო პეტერბურგში, დიდი ნიჟის პატრონი, საუცხოო ლექტორი და ჩინებულ პოპულარიზატორი. ჩემს უნივერსიტეტში ყოფნის დროს მის საჯარო ლექციებს «საინანოი გაზარდოკში» პეტერბურგში აღუარებელი საზოგადოება ესწრობოდა და დიდის ინტერესით უსმენდა. შემდეგ ის უნივერსიტეტშიც მიიწვიეს და იქაც უდიდესი აუდიტორია ვერ იტევდა თურმე მის მიზნულად. მის კარგი ადამიანის სახელიც კქონდა. მე მას პირადად არ ვიცნობდი და არც რაიმე შემოიძლია ვთქვა მის ქართულ სულის კვეთების, მისი სამშობლოს სიყვარულის შესახებ. ერთი კი აშკარაა, ქართულ საზოგადო საქმეში ის ნაკლებათ სწანს. ჩემი დროის პეტერბურგელმა ქართველმა სტუდენტებმა ამად აღიქვა და მასთან დაახლოვება და მისი გამოყენება. ამის მიზეზი შეიძლება თვით სტუდენტობა იყო. ჩვენ მაინც დიდათ მოგვეჩინა თავი, რომ ასეთი ნიჟიური პროფესორი გვყავდა. სულ სხვა იყო ვასილ პეტრიაშვილი და მისი განუყოფელი ამხანაგი და მეგობარი მეტრე მელიქიშვილი. ისენი პროფესორობდნენ ფილოსოფიაში, ნოვოროსიის უნივერსიტეტში, მკიდრო კავშირი ჰქონდათ ქართველ სტუდენტობასთან და მათ ხელმძღვანელობდნენ. ნამეტნავად ვასილ პეტრიაშვილი და მისი მეუღლე პატივცემული თვადგირიდის ასული დიდ მზრუნველობას იხენდნენ ოდესვე ქართველ სტუდენტობის მიმართ. ამათი ოჯახი თვითვე სტუდენტისათვის თითქო საკუთარი ოჯახი იყო. აქ პოეტდენ ისინი მშობლიურს აღერს და სითბოს. ვასილ პეტრიაშვილი მე გავიცანი, როდესაც ის ჩამოვიდა ტფილისში როგორც ხელმძღვანელი ოფე-

*) მოგონებანი წაკითხული იყო ქართველთა საზოგადოების კრებაზე პარიზში ამაწლის მაისის 8-ს.

მეგლი და ახალე საქართველო. VI.

VI.

წარსული საუკუნის შესამოცე წლები ქართულ ცხოვრებაში ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების გადატეხის ხანაა. რუსულ პროგრესულ აზროვნების გავლენით გამოზდილი ქართველი ახალგაზრდა ჰუმანიტარული გატაცებით შემოიჭრა საქართველოში და ჩვენი ცხოვრების მოდურულ სიციცხლე შეატარებინა. ეს ახალგაზრდები იყვნენ პროგრესული ფიქრთა და მისწრაფებათა რაინდები. და არა სარდლები, რომელთაც ჯარიც მიჰყავდა. ქართული პოლიტიკური აზროვნება რუსეთის ერთგულებზე ფიქსირდებოდა და ეროვნული პოლიტიკა ჯვარდადებული იყო. აქაც წერეთელმა ჩამოკრა თავის ღვთიურ ჩონგურს და უმდერა საქართველოს. ილია ჭავჭავაძე მუქარე ხმით შეანძობა პოლიტიკური სიჩუმე და ასტდა ბრძოლის ყიყინა. ყველაზე უფრო მკაფიოთ, ძლიერათ და მუქარეულათ ილიამ განმარტა ის აზრი, რომელიც შეიძლება ახლა უკვე ბევრს აწუხებდა. «მგზავრის წერილები» არის ქართული ეროვნული ფილოსოფია; მან სთქვა და დახატა მოხვედრა სიტყვით ქართული ეროვნული იდეა; მან წამოაყენა ეროვნული პროგრამა, რომლის შესახებ არა ისმობა რა. «აწინა»—ამბობს ილიას მოხვევე:—ერთობა სად არ? რუსობა ჩი ვარ. აწინა ყველაი გაკუდდის; ყველაი გაუქმდის... ადრია ავად თუ კარვად ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნენ, მით იყვენ უკედ... წარბა (ეხლა) ქართველთა სისხლი, ქართველთა წესწყოება. რათა აწინა ჩვენი დარჩენა?.. ეს იყო ეროვნული ფილოსოფია, რომელიც ილიამ მოგვცა: ჩვენი თავი ჩვენ გვეყუდნენ! მაგრამ ამასთან ერთად მანვე მოგვცა ბრძოლის ფილოსოფია; და ყველას საპასუხით, თვით ირაკლი მეფის საპასუხითაც, ამბობს ილიას მოხვევე: «რა არ მშვიდობა? უხმარ სატევარს ვანგი დაეფიქს, უხმაროლო წყალჩი ბაყყინი. ჰია-ჰუაი, ქვემდრომნი გამრავლდის. უდგარ, უსვენარ თერგჩი კი კალმხე იცის. რა არ მშვიდობა ცოცხალ კაცთათვის? რა არ მტერობა, თუ ვერ ვერობს? ცარიელ მშვიდობა მიწაჩი გვეყუდის... აი. 1867 წ. სწერდა: ... «როგორც მცენარე ვერ აყვავდება უმზეოდ და უპაეროდ, ისე ის (ერო) ვერ გაიშლება წელში. თუ თავის თვალის წინ ვერ ხედავს გაშლილ თვისულებას, სადაც ყველაფერი თავის თავის მეფეა და იმის პიროვნებას ვერა შეხლავდა რა... როგორც ხედავთ, აქაც სასტიკი ცენზურის მიუხედავით, საკმაოთ ნათლათ არის დასმული ეროვნული საკითხი. ჩვენს შესამოცე წლებების მოღვაწეებს კარგათ ესმდათ ეროვნული საკითხის მნიშვნელობა, მაგრამ

სულ სტუდენტების ექსკურსიისა. მთელი ექსკურსია ჩვენთან მეთათვისეთ სათავად-აზნაურთა გიმნაზიაში. მისი მეუღლე წინეთ მყავდა გაცნობილი. ამ ექსკურსიაში ბევრი ქართველი სტუდენტობა იყო და მათგან ვიცი, თუ რა იყო მათთვის პეტრიაშვილის ოჯახი. ნამეტნავით მათ ამბავს მოამბობდა სტუდენტი ხარლამპირი ლონტა. დიდი პატრონი და ნიჟიური ახალგაზდა, რომელიც შემდეგ ჩემთან იყო მასწავლებლად სათავად-აზნაურთა გიმნაზიაში. შემდეგ 1905 წ. რევოლუციისა, რომელშიაც დიდი მონაწილეობა მიიღო, ლონტა რუსეთში მოექცა და ჩვენ დარ შეგვხვედრია. წრფელი პატრიოტი, მშვიდი, წყნარი და დაუღალავი მუშაი-მეცნიერი ვასილ პეტრიაშვილი თავის პირადობით ახდენდა ყველაზე დიდ შთაბეჭდილებას. პეტრე მელიქიშვილი გვერდში უდგა ამ ოჯახს სტუდენტთა ხელმძღვანელობაში და მფარველობაში. თვითონ პეტრე უცხოელში იყო. ვასილ პეტრიაშვილს ტფილისის სასულიერო სემინარია ჰქონდა გათავებული და მან ქართული უკეთ იცოდა, ვიდრე პ. მელიქიშვილმა. ვასილ პეტრიაშვილმა მოგვცა პირველად ორი დიდი ღირსშესანიშნავი სამეცნიერო გამოკვლევა ქართულ ენაზედ საბუნებისმეტყველო დარგში. ეს არის მისი შრომები მედიცინისა და მეორეობის შესახებ.

ყველა ჩვენი პროფესორების გულითადი მისწრაფება იყო როგორც თვითონი, სამშობლოს ცენტრში, გადმოეცნათ თავიანთი მეცნიერული მოღვაწეობა. აქ მოეწყო შესაფერი ლაბარატორიები და სამეცნიერო დაწესებულებანი. ვასილ პეტრიაშვილს ეს საუბედუროდ აღარ დასცალდა. ამ მხრით-უფრო ბედნიერი იყო პეტრე მელიქიშვილი, რომელსაც წილად სხვა განმარტა პირველი რევოლუციის შემდეგ ქართული უნივერსიტეტისა.

მელიქიშვილის გვარი ორი იყო საქართველოში. ერთი საქართველოს სამხრეთის ხელის უფლის მელიქისაგან იყო წამომდგარი. ამ გვარის წევრნი თავადები იყვნენ. მეორე სამხრეთი იყო, ქართველ კათოლიკების გვარი იყო. პეტრეს მამა გრიგორი ახალციხიდან იყო მოსული ტფილისში. წინეთ ქართველი კათოლიკები მანდამინც არ ქართველობდნენ. ზოგნი უფრო სომხებს ეყვლებოდნენ, ზოგნი ამბობდნენ, ჩვენ ქართველები არა ვართ, ფრანგები ვართო. მაგრამ სიტყვა ფრანგი ნიშნავდა ჩვენში კათოლიკეთა საზრუნოებას და არა ფრანგს, საფრანგეთის მკვირბს. პეტრეს მამის ოჯახი იმ თავითვე ქართველობდა. ამ ოჯახში საზოგადო მოღვაწეობა ტრადიციული იყო. პეტრეს მამა გრიგორი და მისი ძმა სტეფანე იმ ქართველ პატრიოტთა პატარა ჯგუფს ეკუთნოდნენ, რომელთაც დაარსეს პირველი ქართული კერძო სტამბა ქართულ ჟურნალ-გაზეთების გამოსაცემათ. ეს მამინ დიდი პატრიოტული საქმე იყო. ამ ჯგუფს ეკუთვნოდნენ გარდა მამა-შვილი მელიქიშვილების ისტორიკოს-არქეოლოგი დიმიტრი ბაქრაძეც (ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ნიკოლოზბერიძე და ვახტანგ თულაშვილი). სტეფანე ვენაში იყო გაგზავნილი სტამბის მაშინების და მოწყობილების შესახებ და ქართული სომხების ჩამოსასმელად. ჩვენი ურნალო-გაზეთობა სულ ამ შრიფტით იბეჭდებოდა, რომელსაც ვენის შრიფტი დაერქვა. ეს შრიფტი განირჩევა აკადემიური შრიფტისაგან. სტამბა გაიხსნა 1864 წ. «დროებაში» დაიწყო გამოცემა 1866 წელს. გამომცემელი იყო სტეფანე მელიქიშვილი, რედაქტორი გიორგი წერეთელი. შემდეგ ამ გაზეთის რედაქტორი იყო კარგათ ცნობილი საზოგადო მოღვაწე სერგი მესხი, რომელსაც ცოლათ ყავდა პეტრეს დაი, ეხლაც კარგათ მყოფი საზოგადო მოღვაწე მანდილხანი ე. მესხი. მელიქიშვილის სტამბა ჩემს დროსაც არსებობდა და პეტრეს უმცროსი ძმა იოსებ (სოსიკო) მელიქიშვილი განაგებდა. მე ჩემი პირველი შრომის «სამი ისტორიული ხრონიკის» ბეჭდვა ამ სტამბაში დაიწყო. მაგრამ სანამ გავთავებდი, ეს სტამბა სამეურ გაიყიდა, სამი სხვა და სხვა პატრონის ხელთ გადავიდა, რამაც ცუდი გავლენა იქონია გამოცემაზე. პეტრე მელიქიშვილის ბიოგრაფია მოკლეთ ასეთია: ის ნიჟიური მოსწავლე ტფილისის პირველი გიმნაზიისა. წარმატებით ათავებებ გიმნაზიას, შემდეგ ოდესის უნივერსიტეტს, მიღის საძღვარს გარეთ. 1876 წელს ხდება ლაბორანტი ოდესის უნივერსიტეტში. 1881 წ. იცავს სამაგისტრო დისერტაციას, 1882 წ. ხელმეორედ მიემგზავრება საძღვარს გარეთ, პარიზში უსმენს ლექციებს ბერძნულს, მიუხეხნში მუშაობს ბიკერთან.

თვით საზოგადოებრივი ეროვნულ-პოლიტიკური აზროვნება ისეთ დაბალ დონეზე იდგა, რომ ილიამ საშინელი ტკივილით დაიკვნეს: «მაგრამ მამული, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი, ის არის მხოლოდ საველალო და სამწუხარო, რომ შენს მიწაზე, ამდენ ხალხში კაცი არ არის, რომ ფიქრი ჩემი, გრძნობა ჩემი გავუზიარო. აქ უმალესა პოეტური განცდით მოცემულია ის მწარე ტანჯვა, რომელსაც პოეტი თავის ქვეყანაში განიცდიდა. რა იყო მისი ქვეყანა? აკაკის სიტყვით: «ძველი ტურფა, დღეს მკვდარივით მიიხარო. ფეხშიშველი, თავზე ლეჩაქ-ახლილი». საქართველო იდეალში პოლიტიკურ-ეროვნულათ იმდენათ განადგურებული და დამსხვრული იყო, რომ დამახასიათებელ მოვლენათ ჩაითვლება ის, რომ გიორგი მუხრანკიმ გამაჯა წიგნაკი, რომელშიაც ამტკიცდება (1872 წ.) რომ პატარა ხალხები, ადრე თუ გვიან დედაშიწის ზურგილდა უნდა გაქრნენ; მაგრამ მეორე მხრივ, სერგეი მესხი სწერდა (1873 წ.): «ამ წიგნის გამოცემაში, რომელიც გადაკერით ჩვენს შეგვეხდებოდა, ძლიერ ცუდი შთაბეჭდილება მოაძინა ჩვენს საზოგადოებაზე,—და ეს უკანასკნელი გვიმტკიცებს, რომ ჩვენი ერო ეჩვევა ფიქრს თავის საზოგადო საქმეებსა და თავის არსებობაზე»-ო. ეჩვევა ფიქრს თავის არსებობაზე, სწერს მესხი, და მართლაც მეტათ უნუგეშო მდგომარეობა იყო ამ მხრივ. ისეთი სასოწარმკვეთი, რომ ილია ჭავჭავაძემ 1876 წ. დაპირდო ოდესშივე დაიჭრებინა: «სად არის ქართველი და ქართველობა?»—ის შეკრებლობით დიდებული ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენთავანი ქართველობაში უნდა ხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა,—დიდი ხანია დაირღვე, ჩვენის გონებიდან ამოშრა და ქართველი ეხლა ერთის კუნუნი მისცოვრებოთა საკუთარი კერძობითი სახელი და ვანდა—და არა საერთო. საყველთაო მთელის იმ ხალხისა, რომელიც ოდესმე ერთად ტანჯულა, რომელსაც ქართველთა შესისხლულის ისტორიის მიმე უფლიე ჰიბრში თუ ლხინში ერთად, მჭურად უწყენია, რომელსაც ერთის და იგივე ერთ პირში უგლოვინა, ლხინში უმხიარულნია და რომელიც დღესაც ერთისა და იგივე ერთ,—თუ არაფერს აკეთებს, თავის მომეს მაინც აბეზღებს ღმერთთანაც და კანონთანაც... ჩვენი გონება დაიფუცა, სულით და ხორცილთ დაეკუმწანდით. გონება ჩვენი, როგორც ყოველივე საგანი, რომელიც დაიფუცება, შეგვიწვირავდა, დაგვისუსტდა და რასაკვირველია ვეღარაფერს ფართოს და დიდს ხარს ვეღარ დაიტეჯდა და ვეღარ ზიდავდა... თქვენ მიჩვენეთ ის ადგილი, სადაც მაგ. თვით თვითის გზები ერთად იყრება საყოველთაო საქართველოს სიკეთისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი ავერ არის მეთქი... ის საერთო ნიშანი მიჩვენეთ, საითგნაც თვითეულის ჩვენგანის ჰუა, გონება, ფიქრი, გრძნობა, სურვილი ერთად, ხალხისანად და შეუპოვრად მიიწვივდეს საყოველთაო საქართველოს კეთილდღეობისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი ავერ არის მეთქი... ვაი იმ ხალხს, რომელსაც საერთო

1884 წლიდან დოცენტია ოდესის უნივერსიტეტის, 1885 წელს იცავს დოქტორობის დისერტაციას და ხელმეორედ ექსკურსორდინარული პროფესორი, შემდეგ უნივერსიტეტის დამსახურებული.

პეტრე მელიქიშვილს ქართული საზოგადოებაში წილად ხვდა, როგორც მოგახსენეთ, ქართული უნივერსიტეტის დაარსებლად. მანამდე ის იყო წმიდა წყლის მეცნიერი, ფრიად ნიჟიური და ნაყოფიერი მუშაი, კარგათ ცნობილი არა თუ რუსების სპეციალისტთა შორის, არამედ საძღვარს გარეთაც. მას ეკუთვნის 81-ზე მეტი მუშა და სხვა გამოკვლევა დაბეჭდილი რუსულ, გერმანულ, ფრანგულ და ქართულ ენაზედ. თუ რამდენად ძვირფასი და მნიშვნელოვანი იყო პეტრეს სამეცნიერო შრომა, იქიდანაც სწანს, რომ მისი ერთი გამოკვლევა დაჯილდოვებული იყო ოღონოსოვის დიდის პრემიით. ბილო დროს ის რუსული სამეცნიერო აკადემიის კორესპონდენტ წევრადაც იყო არჩეული.

პეტრე მელიქიშვილი მე გავიცანი სულ რამოდენიმე თვის წინათ უნივერსიტეტის დაარსებისა. გამაცნო პატივცემულმა ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისამ, რომლიდანაც წერილი მივიღე: ამ საღამოს ჩემთან პეტრე მელიქიშვილი იქნება და გთხოვთ მეწვიოთ. მეც ვიახელი. გარდა დიასახლისისა იქ იყვნენ კიდევ პეტრეს დაი ვ. მესხი და ქალბატონი ალექსანდრა ფალავასი. პირველ გაცნობიდანვე პეტრემ ჩემზე კარგი შთაბეჭდილება დასტოვა თავისი კეთილი გამომეტყველებით, სანდომიერი სანით და ტკბილი საუბარით. ბასი ჯერ პოლიტიკაზე იყო. შემდეგ პროფესორ ჰუგო შუხარდზე და აკადემიკოს კანდაკაზე. გამოჩნა, რომ ერთი და მეორეც დიდად დაახლოვებული მეგობრები ყოფილიყვნენ პეტრესი. ჰუგო შუხარდი ცნობილი ლინგვისტიკა გრაცში. ის კარგი ხანია ქართულს ენას იკვლევს, ბასკურ ენას უფარდებს ქართულს და სხვა კავკასიურ ენებს. მას ეკუთვნის სხვათა შორის სტატია ქართული ენის ტერიტორიალურ გავრცელების შესახებ მშვენიერის რუკითურთ. რომელიც რუსულათაც არის გამოცემული. პეტრემ მითხრა, ჩემს გრაცში ყოფნის დროს შუხარდმა შემარტყვინა, რომ ჩვენ ასე მნიშვნელოვან საინტერესო ჩვენს სამშობლო ენას არ ვიკვლევთ, ამა მე რა ქართულის მცოდნე ვარ. მაგრამ მან მაიძულა დამეწყო მასთან მაცოდინებოდა და მოეხმარებოდი ქართულის ენის შესწავლაში და ცნობების მიწოდებაში, ზოგი რამ მოვიგონე, ზოგი წავიკითხე, წიგნები ვიშოვე და ასე ვცოდვლობდითო. სულ ამას მეუბნებოდა, რა თქვენი საქმა ქიმა, ქიმიური კვლევა-ძიებას ვეროპილებიც კარგათ შესძლებენო, თქვენ ასეთი მდიდარი ენა გაქვთ და მისი კილოკავები, ეს შესწავლეთ და ამის გამოკვლევაში დაგვეხმარეთო. უთქვენოთ ამას ჩვენ თავს ვერ გავართმევთო. როგორც რაიმე გადანაცვებთან მოეწონებოდა, მაშინვე დაუშატებდა, ხან ხუმრობით, ხან ისე, მე რომ შენი ვიყო, ქიმიას თავს დავანებებდი და ქართული ენის კვლევას და ვიწყებდიო. მე გეტყობ ამაში უფრო წარმატებას გამოიჩინო. ერთს გამოკვლევას ქართული ენის შესახებ, რომელიც შუხარდმა გამოსცა 1895 წელს, უღ აწერია თურმე, როგორც პროფესორი აკაკი შანიძე გადმოგვცემს: «ნიშნად მადლობისა ვუძღვნი ჩემს საყვარელს მეგობარს პროფესორს პ. მელიქიშვილს. გ. შუხარდი». ჰუგო შუხარდს მიწერ-მოწერა ჰქონდა ახლად განსვენებული ქართველების მეგობართან არტურ ლეისთან და სულ იმას სთხოვდა, ვინმე ქართველი მოსწავლე გამოგზავნეთ გრაცში უმალესი სწავლის მისაღებად, რომ ქართული ენის კვლევის დროს გამოამდგესო. მართლა და ლეისტმა და მე კიდევ გაგვხანეთ ერთი ჩემი ყოფილი მოწაფე კარგი და ნიჟიური ყმაწვილი ბეშქენაძე. მისთვის სტიპენდიის მიწოდება პატივცემულმა მარიამ ვახტანგის ასულმა ჯამბაკურ-ორბელიანისამ იკისრა. ბეშქენაძე ენმარებოდა შუხარდს. მაგრამ შუხარდი არ იყო მანდამინც მკაფიოლი ამ ახალგაზდათი. ბეშქენაძე იყო გრაცებელი ლიტერატურის და ფილოსოფიის შესწავლით, შუხარდს კი უნდოდა, ის ლინგვისტიკა გაეხანა. შუხარდი ლეისტს სწერდა: ბეშქენაძე საუცხოო ყმაწვილია, მაგრამ ჩემი ცდა, რომ მას ენათა მეცნიერება შევავარო, ამაოდ რჩებოდა. მე რომ ლინგვისტიკაზე ველაპარაკებო, ის ფილოსოფიაზე და ლიტერატურაზე მიწყებს ბასისა. ძალათ სულიერი მიმართულების შეცვლა, რასაკვირველია, ძნელია.

კანდაკის შესახებ ბასი პეტრეს და მე უფრო გავვი-

ძარღვი გაუწყდა; ვაი იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვი სისხლი გაშრა... ასეთი მწარე გესლით დაახასიათა ილიამ ქართული საზოგადოებრივი ეროვნული აზროვნების ვითარება; ასე სასტიკათ შეებრძოლა იგი გამეფებულ ეროვნულ დაქნილებას,—ამბობს ილია,—ჰსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიციცხლე და ადამიანური არსებობა... როგორც წარსულში ჩვენი ერო იბრძოდა არა სხვა ხალხების დამოხვევისათვის, არამედ საკუთარი დამოუკიდებლობის დაცილობისთვის, ისე ეხლა, ჩვენი მამულიშვილები მოღვაწეობენ არა იმ განზრახვით, რომ სხვანი დავეთვინოთ და მათის დამცირებით ვისიამოვნოთ, არამედ იმისთვის, რომ ჩვენს ერსაც გავუკლიოთ გზა განების განვითარებისა, ზნეობის ამაღლებისა და კეთილდღეობისაო.

ამაზე უფრო მკაფიოთ და აშკარათ მაშინდელ ცენზურულ სასტიკ პირობებში (1882 წ.) ვერაძედ დახატვდა ქართული ეროვნული იდეალს. აქ არ არის ის არც შეიძლება იყოს, დამუშავებული ეროვნული პროგრამა, მაგრამ აქ არის ეროვნული იდეალი წამოყენებული:—ეროვნული თავისუფლება! არ არის ნათქვამი სიტყვა: «დამოუკიდებლობა», მაგრამ მკითხველი აშკარათ გრძნობს და ხედავს, რომ ილიას აქ ეს აქვს ნაკუთისმეტი. მაგრამ დიდი საკითხი დიდი პოლიტიკის საკითხთა არ გადაქცეულა, ეროვნული საკითხი ფართო ბრძოლის ასპარეზზე არ გამოსულა, რადგან პოლიტიკურათ ეროვნული თვითშეგნება შესაფერ დონეზე არ ყოფილა ჯერ ასული. ერის ძველი მესვეურის, თავდაზნაურობის ერთი ნაწილი თითქმის სავერდით გადაგვარებული იყო, მეორე ნაწილი ქალაქისა და სოფლის ინტერესებში ჩაფლული და მკირე ნაწილი ეროვნული დროშის ქვეშ იკრიბებოდა. სხვა დანარჩენ წოდებებზე ან კლასზე ლაპარაკი ზედმეტია. ბურჟუაზია არ არსებობდა, და მკირეობისთვის წერილი ვაჭრებს კი არაივითარი პოლიტიკური როლის თამაში არ შეეძლოთ. გლეხობის ფართო მასა გუშინ ბატონყმობისაგან განთავისუფლებული უმეტრებაში და სიღარიბეში იხრჩობოდა, მუშათა კლასის სხენებზე არ იყო. მამასადავ, საერთოდ არ იყო ის საზოგადოებრივი ძალა, რომელსაც შესძლებოდა ეროვნული დროშა ხელში აეღო, იყო ჯგუფი ინტელიგენტთა, რომელსაც სტანჯავდა ქართული იდეა, მაგრამ მას გამომხმარებოდა ფართო არ ღირსებია, და ამავე დროს ქართული საზოგადოებისთვის წამოიჭრა ახალი, ფრიად საპირობოროტო საკითხი, რომელმაც მთელი მოაზროვნე საზოგადოების აზრი დაიპყრო. ეს იყო ქართველი ხალხის ეკონომიური განვითარების საკითხი.

VII.

ქართლ-კახეთის, იმერეთის სამეფო, გურიის, სვანეთის,

მდევა. დასასრულ მრავალნი ჩაეწერნ საქართველოს დამ-
მარე კომიტეტში.

21 მაისის ლექციის აკრძალვამ აღმოფხვრა გამოიწვია
მთელ საზოგადოებაში. შეტანილ იქნა შეკითხვები პარლამენ-
ტში, დაიწყო პრესის კამპანია. ე. გეგეჭკორის ლექცია გა-
მოცემულ იქნა კომიტეტის მიერ ცალკე წიგნით. თვით ვოი-
კოვის მკვლევლობამაც კი ვერ გახელა ის ინტერესი. რომე-
ლიც აღძრულია ენგელსში საქართველოს ირგვლივ. მისალ-
დნელია, რომ საქართველოში, სადაც თავისუფალი სიტყვა
ძნელათ აღწევს, ეს ფაქტი დამახინჯებულათ გადასცენ საზო-
გადოებას. განა ბოლშევიკებს შესწევთ გამბედაობა სთქვან,
რომ მათ დელეგატებს ენგელსის ხალხის რისხვისაგან პოლი-
ციელთა გაძლიერებული კორდონები იცავდნენ, რომ მხოლოდ
შიშმა მრისხანე სახალხო მანიფესტაციისა საბჭოების წარ-
მოამდგენლების წინააღმდეგ აიძულა ენგელსის ადმინისტრაცია.
აღეჭრძალა ლექცია?

უცხოეთის მოძრაობა.

ორი ქვეყანა.

ობიექტივობა მოითხოვს—გვსმენია ხოლმე თქმა—და
ამ შემთხვევაში ჩვენც უნდა აღვიაროთ გულანდილათ, რომ
კრემლის სტუდენტები მართლაც ამბობენ, როცა უპირდაპირ-
ბენ დღევანდელ რუსეთს დანარჩენ მსოფლიოს. ეს არი, მართ-
ლაც. ორი ქვეყანა, სულ სხვა და სხვა როგორც გარეგნულათ
ისე შინაარსით, როგორც სიტყვით, ისე საქმით. და ეს ორი
ქვეყანა, ვინაიდან, ყოველ შემთხვევაში, ერთსა და იმავე პლა-
ნეტზე არსებობენ, ერთმანეთს ეხმარებიან, ორი ქოთნის არ
იყოს, და ბოლოს იმით გაათავებენ, რომ ერთს მათგან გვერ-
დით ან სულ მთლათ ფეხები გაუფარდება. მაგრამ ვერ დავე-
თანხმებით კრემლულთ, ასე ვთქვათ. ინტერპრეტაციაში, ვი-
თომ ორი ქვეყნის დაპირდაპირება გამოიწვეული იყოს საბჭო-
თა სოციალ-დემოკრატიული «მედიცინით», ერთის მხრით, და
კაპიტალისტურ ქვეყნებში «მედიცინით» მათ წინაშე, მეორეს მხრით.
არა, აქ მიხვნი სხვა რამეა: კულტურასა და უკულტურობა-
ში, წინსვლასა და უკან ჩამორჩენაში, განათლებასა და სინებლე-
ში, ერთი სიტყვით, ცივილიზაციასა და ბარბაროსობაში. მკი-
თველი მიმდევარია, ამ პარალელურ რომელი ნახევარი ეკუ-
თვნის მოსკოვს. ჩვენ სამართლიანათ ვნათლავთ მოსკოვის გა-
ბატონებს სხვადასხვა არა საქებ ეპიტეტებით. მაგრამ ისტო-
რია მაინც იტყვის, რომ მიხვნი და ფესვი რუსეთის მიერ გან-
ვილი საშინელ უბედურებისა იყო: უკულტურობა, უკან ჩა-
მორჩენა, სინებლე და ბარბაროსობა. ჩვენ არ გვინდა სიტყვა
გავაგრძელოთ ამაზე და საბოლოათ მიმოვაჯღუდოთ თვალს ვე-
როპის ცენტრებს, თუ სად როგორ და რა სახით ცხადდება ეს
დაპირდაპირება.

ლონდონი

როცა ლონდონი სდებდა ხელშეკრულებას მოსკო-
ვთან, ის იმართლებდა თავს იმით, რომ ჩვენ კაც-უპირობესაც კი
ვეკვირითა, მაგრამ ის არ ამხელდა ზოგიერთ წრეების იდუმალ
ზრახვებს: ბოლშევიზმი ქვეყნელში გაავლებს რუსეთს და ის
ერთი 50 წელი არ იქნება ჩვენითვის საშიშია. პრაქტიკაში მარ-
თალი გამოდგა. რამდენათაც საქმე რუსეთის დაუმტკიცებას
ებება, უფრო შორს წასვლა თითქმის არ შეიძლება. განა რა,
თუ არა დაუმტკიცება. დაცემა და განიკვება. როცა დედა-მი-
წის შექვეყნის წარმომადგენელს კიწის კვრით ავტყებენ კარში
და თან აცხადებენ, არა, ჩვენ ომი არ გვსურს! ასეთი შეურა-
ცება, ასეთი გალანძვლა თავის ტოლს ეძებს საერთაშორისო
დამოკიდებულებაში. როგორც კი, პინუკი წვირილმანია თა-
ვისთავეთ, ლონდონიდან ლიტვინოვი და კამენევიც კი გააბრ-
ძანეს წინეთ, მაგრამ თავი და თავი ის არის, რომ პირველი
ორის სახით თვით რუსეთი გააბრძანეს კარში! და რას შერება
მოსკოვი ამ დროს? ხელს იფარებს საჯდომზე და განაგრძობს
«ამხენებლობას!» კიდევ თუ ვინმე იგრძნო ტკივილი ჯონ
ბულის წაღებისაგან—ეს რუსის ემიგრაციაში, განუტრეხლათ მი-
მართლებს. ტყუილათ ხომ არ დაჰყვენ ამდენი წელი დასა-
ვლეთში. მათ შეიგნეს ეროვნული პატივმოყვარეობა. მოსკო-
ვი ეს «ბურჟუაზიულ კრუმორწმუნობად» არის გამოცხა-
დებული. ჩვენ არ შეგვიძლია შეგვირდეთ ინგლისის პარლამენ-
ტის დებატებზე, რომელმაც ცხად ჰყო, თუ რამდენათ
დაპირდაპირია მოსკოვიტების წარმოდგენა სინდისზე. პატი-
ოსნებაზე, სირცხვილ-ნათესებ ევროპელთა წარმოდგენისა
განა, რა შუაშია პრაღა-ბრატის, სოციალიზმი ან სხვა რამე,
როცა ტრავისტი-დემუტატებიც კი სასტრატო დარჩენ მთავრო-
ბის მიერ გამოქვეყნებულ ფაქტების წინაშე! და იმის მაგიერ,
რომ თავს დასამოძენ ბოლშევის მთავრობას, თავიზიანთ
მოთხოვნად საგამომიბელო კომისიის დანიშვნას მათთვის
სა სრულიად მიუღებელ ფაქტების შესამოწმებლათ. ტრე-
უნიანებს, მეორეს მხრით, ძვირათ დაუჯდათ მოსკოვის მხა-
რის დაქურა: საზოგადო აზრი ისე შეტრიალდა მათ წინააღ-
მდეგ, რომ მთავრობამ შეუშინებლათ შესძლო მათი სტატუსის
შემზღუდავი ბილის გატარება.

პარიზი

როგორი გამომსაურება ჰქონდა ინგლის-რუსეთის გაწყვე-
ტას პარიზში შემარჯუნე პრესა ხარობს და მოითხოვს ლონ-
დონის წაბაძვას, შემარჯუნე არ იწონებს ასეთ ნაბიჯს, თუმცა
სასტრატო გმობს მოსკოვის ვერა და დაუნდობელ მუშაობას
ყველგან. მთავრობა სდუმს, თუმცა არაპირდაპირ უკვე სჩანს
მისი სულისკვეთება, როცა მისი წევრები სარო და ბარტო-
სასტიკ კომპანიის ეწვიან ფრანგ კომუნისტების წინააღმდეგ
ჟარალმენტში და მის გარეთ. დამტკიცებულა სრულიად
უარა ფაქტებით, რომ მოსკოვი ინახავს და ხელმძღვანელობს
ფრანგ კომუნისტების დამგრე მუშაობას ქარხნებში, დაწესე-
ბულებებში, ყაზარებში. მაშასადამე, მოსკოვთან გაწყვეტის
კითხვა აქაც ისმის და, რაც დრო გადის, უფრო აქტუალური
სხება იგი. ეს მით უფრო, რომ საფრანგეთ-რუსეთის მოლაპა-
რაკება არც კი არსებობს ფაქტურათ. ეგონათ, ჩიჩერინის ჩა-
მოსვლა დასძრავდა მას გაყინულ წერტილიდან. ამათ. დე
მონში, მოსკოვის მეგობარი, სულაც კი გადაიკარგა ბალკა-
ნეთში, როცა ჩიჩერინი აქ მინისტრებთან დარბაზობდა. ცი-
ვით მიიღეს და შეუშინებლათ გაისტუმრეს. ამ რიგათ არ ცი-
ვართლდა მოლოდინი, ვითომ მოსკოვი დიდ დათმობებს გა-
აკეთებდა პარიზში, რომ ამით ლონდონზე გული მოეფხანათ.
არჩვენები მოახლოებულია, არის აშკარა ნიშნები, რომ მთავ-
რობა თავის პლათონებზედ კომუნისტებთან სასტიკ ბრძო-
ლას წააწერს. საერთადადობა, რომ ძველი კარტელისტ-მინი-
სტრებიც, ეროს მეთაურობით, პუნკარეს ხაზს იზიარებენ,
რომ საჭიროა ბოლო მოეღოს კომუნისტების ანტიეროვნულ
მუშაობას.

ბერლინი

გერმანიის მთავრობამ მაშინვე ნეიტრალიტეტი გამოაც-
ხადა ინგლის-რუსეთის კონფლიქტში: ლოკარნოც მსურს და
რაპალოცო, კარგი დამოკიდებულება დასავლეთთან. ლოია-
ლობა რუსეთთან. მოსკოვიც მის უხერხულ მდგომარეობაში
ჩაყენა, როცა სთხოვა რუსეთის ინტერესების დაცვა ინგლის-
ში: უარი ვერ სთქვა და თან სწყევლიდა უტიფრებს გულში.
შტრეზმანი ჩადის ბადენ-ბადენში და ჩიჩერინი ეწვევა მას
საუნებდ. ამ დროს გავარდნა კვერდის ტყვია ვარშავაში

და შტრეზმანიც სარგებლობს ამ შემთხვევით, რომ ურჩიოს
თავის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას. ჩიჩერინი პირდება და მოსკოვი
ასრულებს: გერმანიის 20 მძევალს გაუსიმართლებლათ! ამ ყაჩა-
ღურმა აქტმა გააშუშა ევროპა და არა ნაკლებ გერმანია. არ-
სათ, შეიძლება, ისე სასტიკათ არ დაუგმობთ მოსკოვის ე-
სტი, როგორც იქ. ამან ერთბაშით მოატრიალა საზოგადო-
აზრი და ჩვენ უკვე ვიცით შედეგი რაინსტაგის სხდომიდან.
სადაც ერთბაშით მოიწონეს შტრეზმანის ხაზი. ამ ხაზით კმა-
ყოფილია მოსკოვიცო. სწეს «ინგესტია», იქ ესლა ძალიან
ცოტათი კმაყოფილებიან! შტრეზმანმა საჯაროთ დაჰგმო
კომინტერნის (ვითომ არ იცის მისი დამოკიდებულება პო-
ლიტიკურსთან!) დამრღვევი მუშაობა უცხოეთში. «ინგეს-
ტია» უმოწმებს, დიან. სხვა ქვეყნების საქმეებში ჩარევა დაუ-
შვებელია! ამიტომ ის პროტესტს აცხადებს, მიჰქარავთ,
როცა გრეგუეს საქმეებში ერევითო. ეს დეტალებია. მთავარი
იხსია, რომ გერმანია განაგრძობს დასავლეთთან. პირველ რი-
გზედ, საფრანგეთთან დაახლოების ხაზს; იღებს კანონებს, რო-
მელიც ამოსწორავს განიარაღების სადაო კითხვებს და შემდეგ
დადგება კითხვა რენანის ევკუაციის. არ მართლდება ზოგი-
ერთ მრეწველთა იმედებიც: ინგლისის ადგილს ჩვენ დავიკვირთ
რუსეთის ბაზარზედ. მოსკოვი თუ ვაჭრობდა ინგლისთან, ეს
უმთავრესათ ბანკების დახმარებით. შეუძლიათ გერმანიის
ბანკებს ინგლისის ბანკების მაგიერობა გასწონ? არა, რა თქმა
უნდა. ჯერ ის სესხიც, რომელიც მათ მისცეს, საქონლის სახით,
რუსეთს. ინგლის-ამერიკის ბანკების საშუალებით გაკეთდა.
გერმანიისათვის სასიფათოა, მეორეს მხრით, მისმა ოპერაციე-
ბმა რუსეთთან, ნდობა არ დაუკარგოს ანგლო-საქსების ქვეყ-
ნებში და მით თვითონ მას არ მოუპოვონ კრედიტები, რომელ-
საც ასე ბლოკით იღებს მათგან.

ქენეჯა

ერთა ლიგის რეზიდენციაში წინასწარი ჯამი გაუკეთდა
ხემა თქმულთ. იქ იყო სწორეთ საბჭოს მორიგი სესია და, თუმ-
ცა წეს-რიგში არც ერთი საყურადღებო კითხვა არ იყო ჩანი-
შნული, ჩემბერლენი, ბრინი და შტრეზმანი იქ გაუშურენ!
იქ გამართულ მოლაპარაკების მონაწილენი აცხადებენ, რომ
არ ფიქრობენ მოსკოვის წინააღმდეგ სამხედრო ბლოკის შე-
ქმნას. მაგრამ მით უფრო ხაზგასმით აცხადებენ ისინი, რომ
თვითელი სახელმწიფოს სასტიკათ შეებრძოლებას, საკუთარი
ზომებით. ბოლშევიკების პროპაგანდა-აგიტაციას.

ამ რიგათ, ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა, საერთაშო-
რისო მასშტაბით, წეს-რიგში ისმის. ეს არ არის მეტერნის
«საბლეო კავშირი» რევოლუციის წინააღმდეგ, როგორც
ამას «ინგესტია» ჩმახავს, არამედ თავდაცვა ბოლშევიკურ სი-
სხლიან ბარბაროსობისაგან.

«ფრანგი მოგზაურები საქართველოში».

(მოსხენება წაკითხული ქართველთა საზოგადოებაში
1927 წ. აპრილში).

მიზანი მოხსენებისა იყო გაეცნო პარიზის ქართველებისა-
თვის საქართველოს წარსული, იქ ნახული და გავონილი
ფრანგ მოგზაურთა ნაწერების მიხედვით. ესენი არიან: გიომ
დერბურჟი (მე-13 ს.), ტავერნიე, შარდენი (მე-17 ს.), ტურ-
ნეფორი და პეისონელი (მე-18 ს.).

ყურადღების ღირსნი არიან ეს მოგზაური მით უფრო,
რომ მათ ხელი შეუწყვეს საქართველოს გაცნობას ევროპის
მიერ და სპარსეთ-ინდოეთთან ერთად ჩვენს შორეულ წარ-
სულს თუ აწმყდა აცნობდნენ მაშინდელ დასავლეთს. პირ-
ველ მოგზაურად საქართველოში უნდა ჩაითვალოს გიომ დე-
რბურჟი, დაბადებით ბელგიელი, მაგრამ ფრანგი პატრიოტი,
რომელსაც სადილობატი მისისა ახლო აღმოსავლეთში მიან-
და ლუი მე-9-მ ანუ სენ ლუიმ 1253 წელს. ის სწერდა წერი-
ლებს სახით ინფორმაციებს ლათინურად და თარგმნილია
ფრანგულ-ინგლისურ-პოლანდიურ ენებზე. მას თან ახლდა სა-
ქართველოში მოგზაურობის დროს, ბერი მისიონერი—ბერ-
ნარდ კატალიანი, რომელიც კარგად იცნობდა უკვე ჩვენს ქვე-
ყანას, უდავლივად ციხე-ნანგრევების დათვალიერებას და
მიაქვდა მის ყურადღებას ერის დიდს წარსულსაც.*

ფრანგული ლიტერატურის ისტორია (მე-14—16 საუკუნე-
თა) არ იძლევა არც ერთ მაგალითს საქართველოში მოგზაუ-
რობისა და რუბრიკის მიმდევრად უნდა ჩაითვალოს ე. ბ.
ტავერნიე (გარ. 1690), პროფესორი ჟურნალისტი და ბავშვო-
ბიდანვე მოგზაურობის მოტრფილვე. აღმოსავლეთ საქართვე-
ლოს ის უწოდებს «Gurdje»-ს და დასავლეთს «Colchide»-ს.
«მცხოვრებლებს აქვთ დიდი მიდრეკილება ვაჭრობისადმი და
განირჩევიან სხვა მეზობელ ერთგან ომში სიმაძლე-»-ო. გა-
კვირთ მოიხსენიებს ფრანგი მოგზაური მაშინდელ სამართლის
წარმობას ჩვენში. კაცის კვლა ისჯებოდა სიკვდილით და მკე-
ლელს კი შეეძლო თავის დასხნა, მიჰკვირდა 60 ძროხას მოკ-
ლულის ნათესავთა ან მათ ღირებულებას. კანონმდებლობა იყო
აწმყებული წმინდა ქართულ ბუნებაზე და სამართლის გადაწე-
ვებაში უფლება ჰქონდათ მხოლოდ ქრისტიანეთა. სწორი
ომები, მუდამ ხიფათში ყოფნა საზღვრების ნებას არ აძლევ-
და მამაკაცთ სწავლისას და ამით აიხსნება, რომ ქალები უფ-
რო განათლებული არიან ახლო აღმოსავლეთის ამ კუთხეში
და ს.

მას მოჰყვა საქართველოში უდიდესი ფრანგი მოგზაური
და ცნობილი მწერალი ე. შარდენი (გარ. 1713). თქომ შექველი
ისევე როგორც მისივე წინა მორბედი. ის მიღის სპარსეთისა-
კე მკვირვარსელობით დატვირთული და შეჩრდება 20 თვით
აფხაზეთ-სამეგრელო-ქართლოში (1671—72 წწ.). ის იხსენიებს
საქართველოს «ივერიის» სახელით. ეს ერი არის ფრიად მუსი-
კალური და სიმღერას არ იშლიან მუშაობის თუ მშუხარების
დროსაც კიო. ქართველი ქალის სილამაზე იპყრობს შარდენის
ყურადღებას და შენიშნავს, რომ მათი მზერა ყოველთვის თვე-
დება სიყვარულითო. მას ინახულებს იოს. ტრეველი და ფრან-
გი მოგზაური გადაუშლის მას ევროპის მდგომარეობის სუ-
რათს, აგრეთვე მრავალ გემებს ევროპა საქართველოს შო-
რის სავაჭრო-სამრეწველო ურთიერთობის შესაძლებლობის
შესახებ. მისი ნაწერების შესწავლა, იქ მოყვანილი ქართული
სიტყვები, ღრმა ცოდნა ერის ხე-ჩვეულებათა, სიყვარული
ქვეყნისადმი და სხ. გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ შარ-
დენმა იცოდა ქართული ენა საქმარისად. შემდეგი მოგზაური,
რომელმაც ინახულა საქართველო, არის ფრანგი მეცნიერი—
ე. ბ. ტურნეფორი (1708), პროფესორი ბოტანიკოსი და მოუ-
სვენარი მოგზაური ევროპა-აღმოსავლეთში. საქართველოს ის
უწოდებს «ულამაზეს ქვეყანას დედა-მიწისა» და განცვიფრე-
ბით იხსენიებს სტუმართმოყვარეობა—თავზიანობა-რინდო-
ბას მკვიდრთა. თუ შარდენი იმყოფებოდა ტავრნიის გავლენ-
ის ქვეშ, ტურნეფორი სავეგებით ტყვეულია შარდენისა და
იმეორებს მას.

ე. ტურნეფორის შემდეგ ესტუმრება საქართველოს საფ-
რანგეთის კონსული სმირანო—შარლ პეისონელი მამა, რომ-
ლის შრომა: «Relations des Voyages au Levant» (1747) რჩება
დღემდე დაუბეჭდავი. მის ნაწერთა და გადმოცემათ მიხედვით
სწერს საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობათა ისტორიას
შ. პეისონელი-შვილი, ისევე ძალბომატი, როგორც მამა. მის

ნაწერთა შორის ყველაზედ უფრო საინტერესოა ჩვენთვის—
«Mémoire historique» (1777). რომელიც ინახება პარიზში.
ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა შორის (Mss. Fr. № 33, 1777, nouv.
acquisit.). ხელნაწერი შეიცავს 126 ფურცელს (101 ქართულს
«10 თებერვლის» თარიღი. მისი დაწვრილებები უთხოვრადი-
ულნი). მისი აზრი კავკასიის ერთა დამოუკიდებლობის შესა-
ხებ არიან საინტერესო და ღირსნი ყურადღებისა.
მ. ნეშოვი.

ქართველები ხაღრანგეთში.

26 მაისის ტრადიციული დღესასწაული მიმდინარე წელს
პარიზის ქართულმა კოლონიამ ზემოთ გადაიხადა. ვრცელი
კოლეც დე ფრანსის სააკტო დარბაზი სასველ დამსწრე საზო-
გადოებით. დღესასწაულს ყველა კავკასიის ერების და უკრაინის
წარმომადგენლები დაესწრნ. უკრაინელებიდან მოვიდა
დელეგაცია 30 კაციდან შემდგარი ს. ტოკარჯევსკის მეთაუ-
რობით, სომხებიდან ალ. ხატისოვის და აგარონიანის მეთაუ-
რობით, აზერბეიჯანიდან ტოპჩიანიშვილი, მთიულეთიდან ბამა-
ტი, კოლონიის თავმჯდომარე ბ-ნ ვ. ლამბაზიძის სახელზე მო-
ვიდა მისალოცი დეპუტები, როგორც მთავრობის თავმჯდო-
მარე ბ-ნ ე. ჟორდანიასაგან ისე მრავალ უცხოეთის გამოჩენილ
საზოგადო მოღვაწეებსაგან და საქართველოს მეგობრებისა-
გან. პროვინციაში მყოფ ქართველებში მოულოცეს პარიზის
კოლონიის ეროვნული დღესასწაული. კრება გახსნა პარიზის
ქარ. კოლონიის თავმჯდ. ბ-ნ ვ. ლამბაზიძემ, რომელმაც ქარ-
თველობას მოულოცა დღესასწაული, დამსწრე უცხოელებს
კი მადლობა გამოუცხადა მილოცვისათვის. ვრცელი პოლი-
ტიკური სიტყვა წარმოთქვა ბ-ნ დ. შარაშიძემ. საკონცერტო
განყოფილებაში მონაწილეობა მიიღეს: ქ-ნ ელ. ვაჩხაძემ, ლ.
პაპუაშვილისა და მომღერლებმა ბ. ივანიძემ, ნანობაშვილმა
და პიანისტმა ირაკლი ორბელიანმა.

— კ. ჩხეიძის გარდაცვალების წლისთავი. კვი-
რას ივნისის 12 პერ-ლაშეზის სასაფლაოზე ნაშუადღევს სამ
საათზე დიდძალმა ქართველმა საზოგადოებამ მოიყარა თავი
დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის კ. ჩხეიძის გარდაცვა-
ლების წლისთავის აღსანიშნავად. იყვნენ საქართველოს მთავ-
რობის თავმჯდომარე ე. ჟორდანი, მთავრობის წევრები, სა-
ქართველოს ელჩი საფრანგეთში ავ. ჩხენკელი. პოლიტიკური
მოღვაწეები და სხ. თითქმის ყველა მოვიდა თავიანთი,
გვირგვინებით, პატარატარა კონებით და განსვენებულის საფ-
ელო მთლად ცოცხალ ვარდებით და ყვავილებით შეიშო.
სიტყვა წარმოთქვა ვლ. მკვალაძემ, რომელმაც მოუწოდა და-
მსწრეთ განსვენებულის ანდერძის პატივის ცემისთვის—სიმ-
ტიკისა და ერთობისათვის სამშობლოს დამოუკიდებლობის
აღსადგენად.

ქართველები გერმანიაში.

26 მაისის დღესასწაული წელს განსაკუთრებული ზემოთ
ჩატარდა. კოლონიის თავმჯდომარემ გიორგი კერესელიძემ
დაახასიათა 26 მაისის მნიშვნელობა ქართველი ერის ისტორია-
ში და გამოთქვა მტკიცე რწმენა ქართველი ერის გამარჯვების
შესახებ. კრებას მიესალმა მთავრობის სახელით საქართვე-
ლოს წარმომადგენელი გერმანიაში ბ. ვლ. ახმეტელი. ადერბეი-
ჯანის დამოუკიდებლობის კომიტეტის სახელით მიესალმნ
კრებას ამ კომიტეტის წევრები. სომხების წარმომადგენელმა
გამოგზავნა თავისი მისალმება. მიღებულ იქნა აგრეთვე დეპე-
შები ბერლინის კოლონიის უცხოელ მეგობრებისაგან. სიტ-
ყვები წარმოთქვამს ს. სოც. დემ. პ. ბერლინის ორგანიზაციის
სახელით ბ. ნახაძემ და ს. ნაც. დემ. პარტიის სახელით ბ. ტი-
ტე მარგველაშვილმა. წარმოთქმულ იქნა სიტყვები სხვების
მიერაც. მთავრობის თავმჯდომარეს ბ. ჟორდანიას გაეგზავნა
მისასალმებელი დეპეშები და კრება უკვე გვიან «დიდების»
სიმღერით დასრულდა.

ქართველები პოლონეთში.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს
— 26 მაისს—პოლონეთის საზოგადოება იშვიათის თანდარბო-
ბით და ყურადღებით შეხვდა. მთელი პოლონეთი გამოხედა
რა დღესასწაულს. არ დარჩენილა ვანეთი უკიდურეს მემარ-
ჯვენეებიდან უკიდურეს მემარცხენეებამდე რომ ერთი ან ორი
წერილი არ მოეთავსებოდა საქართველოს შესახებ. ერთმა
ორგანომ (გლოს პრაიდი) მთელი ნუმერი უძღვნა საქარ-
თველოს ისტორიულ-პოლიტიკურ-ლიტერატურულ მიმოი-
ლვას და მოათავსა სურათები ჩვენი ისტორიული და თანამე-
დროვე პოლიტიკური მოღვაწეების, აგრეთვე ფაქსიმილე ჩვე-
ნი დამოუკიდებლობის აქტისა. 26 მაისს ვარშავის რადიომ
მთელს პოლონეთს აუწყა, რომ ეს დღე საქართველოს დამოუ-
კიდებლობის გამოცხადების დღეა. ქართველთა კოლონიამ
დღესასწაული გამართა კვირას 29 მაისს. რომელსაც აუარებე-
ლი პოლონელი საზოგადოება დაესწრო. და მთელი ზეიმი გა-
ნუწყვეტელი ოვაციები იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის
სიხსნისთვის. სიტყვები წარმოთქვამს ი. სალაყაიამ და ვ. სეროშე-
კიმ. მეტად საინტერესო იყო საკონცერტო განყოფილება,
რომელშიაც მონაწილეობა მიიღო სხვათა შორის ქართველმა
მომღერალმა ბ. სიხარულიძემ.

ქართველები ჩხვლ-ხლოვაკიაში.

26 მაისობა აქაურმა ქართველობამ დიდის ზემოთი დღესას-
წაულა: გარდა ქართველებისა დღესასწაულს დაესწრნ ჩხეტიც.
ამ დღესვე გაიმართა დამფუძნებელი კრება საქართველოს
დამოუკიდებლობის მეგობრებისა ჩხვლ-ხლოვაკიაში სენატის
თავმჯდომარის ამხანაგის სოუჟუპის თავმჯდომარეობით.
კრებას დაესწრო მთელი რიგი სენატორებისა, დეპუტატებისა
და ჩხვლ პარტიების წარმომადგენლები. აირჩიეს გამგეობა,
თავმჯდომარედ სოუჟუპი.

ქართული საბჭოკვლამე.

პარიზის ქართულმა კოლონიამ უცხოეთის მოწას მიაბარა
კიდევ ერთი პოლიტიკური ემიგრანტი, ახალგაზდა შოთა სარ-
ჯველაძე, მსხვერპლი საქართველოს საერთო უბედურებისა.
გურისის გლეხის შვილი შოთა ადრე ჩაებდა მფის თვითმპყრო-
ბლობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ხლო საქართველოს გან-
თავისუფლების შემდეგ მთელი თავისი ძალ-ღონე და ახალგაზ-
დობა მოახმარა სამშობლოს სამსახურს. მას ეკირა სხვადასხვა
ადმინისტრაციული პოსტები, ხლო უკანასკნელათ იყო ნა-
ლის მიერ არჩეული სოფ. ჩიბათის კომისროთ. საქართველოს
ოკუპაციის შემდეგ შოთა იძულებული იყო ტყვე გაუბრძოლიყო
და მხოლოდ 1922 წელს გამოიხიზნა უცხოეთში. ტყვეში ცხა-
ვრებამ შესძინა მას ქუეტი. უცხოეთში თავის სარჩენათ ის
იძულებული იყო მძიმე მუშაობა ეკისრა, რაც მის სწეულებას
ახარბობებდა და ბოლოც მოუღო.

მის დასაფლავებას დაესწრო პარიზელ ქართულ კოლონი-
ის დიდი ნაწილი.

Redaction et Administration.
M. J. GORETCHIA
18, rue des Acacias, Paris.

Le Gérant : LARGILIERE.